

Олена Задорожна

“ВОЛЯ УКРАЇНИ АБО СМЕРТЬ”: ПОЛТАВСЬКІ ЧИТАЧІ АПЛОДУЮТЬ ВАСИЛЕВІ ШКЛЯРУ

Книгу “Чорний Ворон” відомого прозаїка Василя Шкляра (роман побачив світ наприкінці минулого року) нарешті офіційно презентували в Полтаві, і з цією місією приїхав автор у супроводі колег-письменників – виконавчого директора Міжнародного благодійного фонду “Ліга українських меценатів” Михайла Слабошпицького та редактора газети “Література і життя” Станіслава Бондаренка.

Над цим масштабним твором Василь Шкляр працював протягом 13 років. До мети його вела надзвичайна зацікавленість темою, а ще численні документи з архівів СБУ – справжні раритети для патріота, адже протягом десятиліть доступ до них був закритий.

Роман реабілітує дух українства центрально-східної частини нашої держави. Автор спростовує чужинну тезу, начебто мешканцям цих регіонів і донині не притаманні патріотизм та готовність до останнього набою, останньої краплі крові стояти за волю Батьківщини. Уся суть життя змальованих у творі холоднорівських месників укладається в містку, але безапеляційне гасло – “Воля України або смерть”.

На представленні книги М. Слабошпицький, очільник видавництва “Ярославів Вал”, яке й дало їй дорогу у світ, щиро зізнався: на своєму віку багато всього перечитав, тож майже не сподівався на те, що Шкляр його чимось здивує: “Але цей останній роман виявився справжнім потрясінням”.

Безкомпромісна, місцями жорстока, часом містична оповідь про холоднорівські події вже розійшлася чималим накладом. “Клуб сімейного дозвілля” взявся навіть додрукувати книгу, яка вийшла там під назвою “Зашишенець”. У видавництві “Ярославів Вал” видання теж розлітається, ніби продукт першої необхідності. Таким твір напевно і є, з огляду на ситуацію в нашій державі, де національні цінності, схоже, відходять на другий план.

Про українську самоідентифікацію, воєнничий дух борців за волю, історичне під-

ґрунтя роману Василь Шкляр погодився поспілкуватися.

– З чого почався Ваш роман? Як виникла ідея “витягнути” на білий світ з мороку кон’юнктурних заборон таку важливу для нашого народу тему?

Василь Шкляр: Мені нині важко сказати, коли все це почалося в моїй свідомості. Тому що, мабуть, ще в дитинстві я чув про ті події, про повстанську боротьбу 20-х років минулого сторіччя. Але все те було на рівні легенди, скупих оповідей, тому що люди боялися про щось таке говорити відверто. Старші наші, батьки, діди, бабусі, може, просто не хотіли згадувати, тим самим оберігаючи нас від небезпечного знання. А були ще такі люди, які

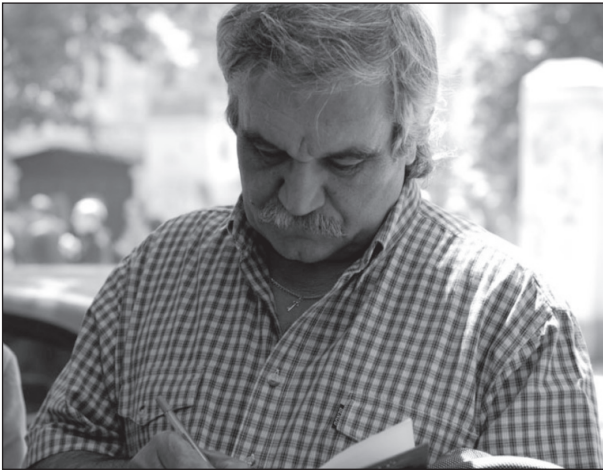
казали, що ось, мовляв, бандити діяли тоді в лісах, грабували. Особисто я відчував – щось там не те. Бо коли говорили, що мій дід був офіцером, а потім став бандитом, то вже надто у свідомості не пов’язувалися ці речі. І тільки згодом я дізнався, що насправді він був старшиною армії УНР, а потім – повстанцем-лісовиком. 1993 року в Україні побачила світ книжка Юрія Горліса-Горського “Холодний Яр”, що відобразила ті історичні події від імені їх свідка, оче-

видця, учасника. До речі, Горліс-Горський народився на Полтавщині. Книжка його, надзвичайно цікава, справила на мене неабияке враження. Тож сумно було розставатися з історією, яку він розповів і яка обривається навесні 1921 року. Адже, на мій погляд, найдраматичніші події почалися якраз після 1921 року, коли вже не було надії на визволення, коли українська армія була інтернована за колючим дротом польськими союзниками, а повстанці чекали її повернення, розуміючи, що напевно вже все втрачено і надії на визволення немає. Тим більше, від них почали відвертатися селяни, місцеві мешканці, які до того самовіддано підтримували повстанський рух: допомагали доти, доки вірили в пере-

могу, доки були вороже налаштовані проти московського окупанта, який грабував їх, відбирав хліб і все, що тільки міг, руйнував, палив, гвалтував. А потім впровадження НЕПу 1922 року. Це був просто диявольський винахід, бо ж селянину дали погосподарювати, поторгувати, трохи розжитися, і він відчув себе відносно вільним. Для інтелігенції вигадали українізацію, дозволили автокефальну українську церкву, і люди сказали: “Дивіться, можна жити! Нібито нормальна влада прийшла!”. І вони геть відвернулися від повстанців. А потім настав отой чорний період, коли вже хлопці боролися лише заради ідеї. Вони казали: “На моєму чорному бойовому прапорі був напис “Воля України або смерть”. Я не здобув волі, я обираю друге. На моїй могилі просте мета”.

– На чому саме Ви акцентуєте увагу в романі? Які ідейні віхи є визначальними?

Василь Шкляр: Мені хотілося саме з оцього найтяжчого періоду показати, за рахунок яких внутрішніх резервів люди знаходили в собі силу, щоб боротися до кінця впродовж усіх 20-х років. Адже останній отаман, який воював у моїм ріднім краї на Черкащині, Андрій Блажевський, загинув у березні 1930 року. Я думав, що про це коли-небудь напишу, але мені були потрібні матеріали, щоб писати не на рівні вигадки, а спираючись на міцну документальну основу. — І ось уже в 96-му році вийшла така книжка “Героїзм і трагедія Холодного Яру”, впорядкована Романом Ковалем. Це дуже сумлінний письменник-історик, який займався тим періодом на документальному рівні. Тоді я й побачив, що існують достовірні документи в архівах, де можна віднайти подробиці про події цікавого для мене часу, відшукати відповідний колорит. Так по-

волі і протоптав стежку до галузевого архіву СБУ, де побачив, що й справді в тих схронах збереглася вся хроніка повстанської боротьби. Вона не була знищена, бо влада ніколи й не думала про свій можливий останній день. Потім ще мені вдалося прочитати книжки мемуарного характеру, спогади учасників, самовидців. Ось так поволі я нагромаджував цей матеріал, коли, нарешті, накопичилася та критична маса і я відчув, що треба вже сідати й писати книжку.

– Наскільки мені відомо, діяло кілька отаманів на прізвисько Чорний Ворон. Одного з них звали саме так, як Вашого батька, – Микола Шкляр. Чи став визначальним цей факт схожості імен? І чи взагалі можна говорити про те, що саме цей Чорний Ворон і є прототипом головного героя?

Василь Шкляр: Згаданий Вами Чорний Ворон був із Жовтих Вод. Звали його справді Микола Шкляр, і це безумовно мене привабило до його постаті, але річ у тім, що він не зміг стати моїм основним прототипом через те, що загинув у 20-му році. Тобто ще в той період, який я називаю романтичним, коли повстанський рух мав широку підтримку мас. Тож я взяв за прототип іншого Чорного Ворона на ім'я Іван Чорноус. Він, до речі, із моїх країв – Звенигородського повіту, тепер це Шполянський район. Про нього знайшлося чимало архівних матеріалів. Крім того, з'ясувалося, що це дуже містична постать. Кілька разів чекісти звітували, що він загинув, а той виявлявся живим. Знову ж таки на рівні легенди в моїх краях розповідали, що його вбили 1923 року і возили показувати по селах, мовляв, так буде з усіма бандитами. Аж раптом я натрапляю на свідчення, що банда Чорного Ворона, як писали ті ж таки чекісти, ліквідована в червні 1925 року. Але в записі про знищення загону Чорного Ворона немає...жодної згадки про смерть самого отамана. Це й дало мені ідею зробити відкриту кінцівку роману. Коли я розповідав про задум своїм друзям, чия думку дуже шаную, вони казали: ти не “вбивай” Чорного Ворона, хай він залишиться живим. З одного боку, це суперечило нібито ідеї образу, адже якщо його девізом було “Воля України або смерть”, а волі він не здобув, то мусив би загинути. Через те я запропонував відкриту кінцівку на рівні міфу, яка дає право читачеві зробити свій висновок, чи герой загинув, чи залишився живим.

– *Наш край межує з холодноярськими просторами. А яку роль відігравали наші земляки в контексті тієї визвольної війни? Чи залучали Ви їх о брази під час написання роману?*

Василь Шкляр: На той час Полтавська і Київська губернії межували, а нинішня Черкащина була лише повітом (уже згодом створили область). Радянська влада, аби посилити боротьбу з “лісовиками”, навіть спеціально заснувала Кременчуцьку губернію, тож хай Кременчук низенько вклониться Холодному Яруві, бо завдяки йому на певний час став губернським містом. Теперішній лівий берег Черкащини тоді належав до Полтавщини і тодішні, умовно кажучи, “полтавські отамани” теж належали до Холодного Яру. Це такі видатні постаті, як, наприклад, Охтанас Келиберда. Кажуть, що після того, як його, убитого, поховали побратими, чекісти віднайшли могилу, розрили її, але в труні побачили тільки записку “Ангели вкрали” (цей отаман став прототипом персонажа роману “Чорний Ворон” Веремії. – О. З.). Дружина і мати шукали Охтанасову могилу на старому цвинтарі, казали, що нібито там поховали його таємно, у їх селі Вереміївка. Коли ж розкрили могилу, знайшли тільки закривавлену вишиванку, а самого тіла ніхто так і не бачив, через що й існують різні легенди про те, де він подівся і чи лишився живий. Також був видатний отаман Холодного яру із Полтавського краю Іван Савченко-Нагірний, якого, до речі, здали свої. Я не прагнув ідеалізувати той рух: було багато втрат, необачних чи й підлих жертв. Усі живі люди, а отже, часом слабкі й слабкодухі. Тоді багато кому хотілося просто вижити, і не всі стояли до кінця за ідею. По тому, як зрадили Івана Савченка-Нагірного, його ув’язнили в Полтавській в’язниці й засудили до розстрілу. За день до смерті отаманові вдалося передати лист до рідних, який розвіює міфи, мовляв, наші повстанці боролися лише за свою земельку та стріху, тож і близько не було ідеї незалежності України. Нагірний пише інакше: “Я пі-

шов боротися за свій народ, тому що я мав щире, любляче серце. Але врешті я зрозумів, що більшість народу це є сіра маса, яка навіть не здатна мріяти про свою кращу долю. Тому я кладу своє молоде життя за ідею”.

– *У чому, на Вашу думку, причина того, що в таких нелегких умовах, ризикуючи бути зрадженим своїми, а потім – закатованим більшовиками, маючи шанс померти ганебно або й славно на полі бою, та все ж померти, наші прадіди самовіддано стояли на варті держави, мріяли про свободу і до її ніг складали найцінніше? А ми, теперішні, маючи всі блага, про які можна лише мріяти, пасивно опускаємо руки і самі віддаємо найдорожче окупантам, яким вже не потрібна зброя, аби завойовувати...*

Василь Шкляр: Нація нині дуже ослаблена на генному рівні. Її нищили голодом, репресіями. Українцем віддавна “не вигідно” бути економічно й ідеологічно. Адже люди, які позиціонували себе українськими патріотами, ніколи не могли зробити серйозну кар’єру, і ось так поступово відбулася девальвація характеру. Коли я спостерігаю (через документи тощо) за тогочасними характерами молодих хлопців, переконуюся – вони цінували життя. Але були речі, які ставили набагато вище за життя: ту ж таки свободу. Вони йшли до бою з радістю і найбільшою доблестю вважали якраз смерть у бою. Вважалося великою ганьбою потрапити в полон і бути розстріляним, допитаним. Вони знали, які тортури там їх чекають. І кожен вважав, що найліпший його вихід – це загинути в бою за Україну. І, на жаль, після жахливого історичного потопту, який пройшовся по нашому народові, таких характерів практично не лишилося. Ви подивіться на нашу Верховну Раду, навіть на патріотичні сили. Чоловік кинув димову шашку і виправдовується: то він не кидав її, то він таки кидав. Та скажи ж ти, що я кинув її, і шкодую, що не кинув справжню гранату, бо так я боровся за Україну. Все одно ж тебе не посадять, у тебе

маса імунітетів і в найгіршому, ба навіть фантастичному випадку тобі умовно щось можуть присудити. Тобі не загрожує ні смерть, ні позбавлення твого майна. Вони ведуть цю подвійну гру, а ми спостерігаємо, і хтось із них для нас кращий, хтось гірший. Зрештою, вони всі, як це мені не гірко казати, практично однакові. І я не знаю, як може ще визріти в цьому народі, в цій ослабленій нації якась потужна патріотична сила, яка б зрештою повернула і утвердила справедливість?!

– *Коли Ви працювали з архівами, чи не зазнавали якихось перешкод? А з іншого боку, чи складно було відшукувати потрібні документи, які б заповнювали прогалини фактажу?*

Василь Шкляр: Тут мені якраз поталанило. Роман Коваль, який на документальному рівні опрацьовував цю тематику, можна так сказати, поставив основні орієнтири. Тобто він уже озвучив назви головних документів, зокрема справ “Ліс”, “Щирі”, “Заповіт” – такими були основні чекістські розробки. Слава Богу, тоді, коли я працював над цими документами, архів СБУ очолював дуже славний молодий історик Володимир В’ятрович, до речі, звільнений зараз із цієї посади. Він просто ввімкнув мені зелене світло, і я мав усі можливості доступу до матеріалів саме того часу.

– *Наприкінці минулого року український літературний світ струснула поява одразу трьох історичних книг високого ґатунку: Оксани Забужко “Музей покинутих секретів”, Ваш “Чорний Ворон” і дебютна збірка оповідань Юрія Камаєва “Мед з дікалоном”. Це просто так співпало, чи знак того, що назріла потреба говорити на цю замовчану тему, відновлювати історичну справедливість через літературу, якщо вже інакше поки що не можемо?*

Василь Шкляр: На те, що ми повертаємося в історію, впливає два важливі фактори. Перший той, що насправді немає серйозних книжок історичної тематики – достовірних і таких, що відповідають саме нашій патріотичній ідеології. Їх і не було, не могло бути раніше, коли люди творили в умовах колоніальної залежності. А другий фактор, я гадаю, той, що наша сучасність настільки абсурдна через політиканство, злодійство, яке твориться в нас на очах, коли в народі забрали все...

Мало того, що обібрали до нитки, – забрали в нього всі надбання, які творили цілі покоління. Багато українських письменників і не бачать якихось серйозних тем, тому що саме життя абсурдистське й ірреальне. Ми живемо в якомусь такому безглуздому світі, що

на його основі писати безглуздо. А факт, що потроху починають звертатися до серйозних тем, свідчить про акумулювання нових ідей. Як у літературі вони нагромаджуються, так само мусять рано чи пізно сконденсуватися і в суспільному житті. Можливо, тоді пробудиться щось у людях, а далі вони витворять силу, яка покладе край безглузду і відновить справедливість. Цей процес, звичайно, тривалий і болісний, тому що такі речі не робляться водночас і швидко.

– *То Ви вважаєте за порукою розвитку схему, коли пропозиція породжує попит, а не навпаки? Інтелектуальна еліта має проґрамувати суспільство своїми працями?*

Василь Шкляр: Звичайно, треба потроху робити кожному з нас, хто що може на своєму місці, бо для якихось радикальних дій ми ще не готові. Наша країна штучно розділена на Захід і Схід. Я все-таки сподіваюся, що Донбас колись прокинеться. Адже ті люди – зрусифіковані нащадки колишніх героїв-повстанців, які втікали на

Донбас, приказуючи, що “під землею” не шукатимуть. І все це десь на генному рівні повинно прокинутися. А наші Схід і Південь: люди там більш пасіонарні, войовничіші у своїх психологічних глибинах, порівняно із західняками. І от коли вже цей край заговорить і прокинеться, тоді процес буде незворотнім.

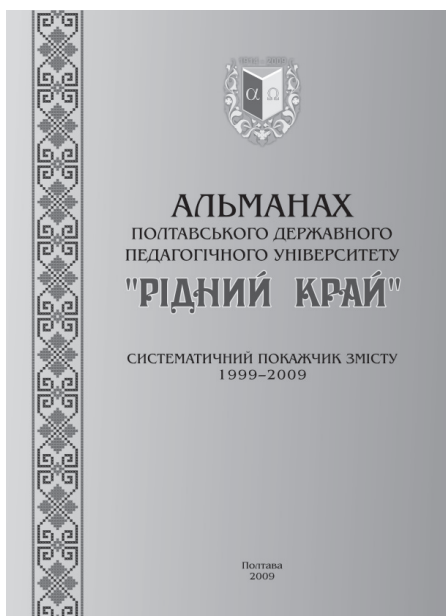
— Як на Вашу думку, поява “Чорного Ворона” залишить Вас улюбленцем читаючої публіки? Чи отримає книга статус бестселера, як Ваші попередні романи?

Василь Шкляр: Статус бестселера означає наклад книжки, зацікавленість нею читача. За цими показниками вона вже давно перебрала рівень українського бестселера: вийшла в двох видавництвах, і “Клуб сімейного дозвілля” вже додруковує наклади. Я радий, що книжка на Сході викликає не меншу зацікавленість, ніж у Галичині. Я найбільше листів отримую, як не дивно, із Харкова, Донецька, Луганська, Бердянська, де люди мені кажуть: “Ви перевернули свідомість, зробили для мене відкриття!”. Так пишуть люди російськомовні, про яких думалося, що вони взагалі не сприймуть цей текст. Він багато в чому жорсткий, зачіпає тонкі струни міжнаціональних взаємин. Але бачу, що, за окремими винятками, це не так. Народ сприймає твір досить серйозно, і це знову мені подає надію на те, про що говорив раніше: коли проки-

неться Схід, от тоді вже буде Україна назавжди сама собою.

Стосовно планів на майбутнє Василь Шкляр повідав, що сага про Чорного Ворона вичерпала себе, — сказати про цього персонажа йому більше нічого. Однак, збираючи історичну хроніку для роману, він натрапляв на такі факти з життя повстанської армії, які можуть надихнути на написання інших творів цієї тематики. Зокрема, його вразила доля жінок в часи холодноярських подій. Дівчата сміливо, пліч-о-пліч з чоловіками, стояли на смерть за волю народу. Збентежили творчу уяву письменника документи, де йдеться про 16-літню отаманшу Марусю, чие справжнє ім'я Олександра Соколовська. Після того як протягом року загинуло її четверо братів-повстанців, дівчина-гімназистка сама очолила загін із тисячі козаків. Донині ніхто не знає, чи вона загинула в боях, чи, тікаючи від розправи, розчинилася в еміграції. Письменник прагне розшукати “кінці” цієї історії, родичів Саші, і, хтозна, можливо, так народиться канва наступного історичного роману. Полтавські ж читачі, довгоочікувана зустріч яких із улюбленим автором відбулася 28 травня 2010 року в Полтавському національному педагогічному університеті імені В. Г. Короленка, стоячи аплодували митцеві-патріотові і, безумовно, із нетерпінням чекатимуть його нових художніх надбань.

ПРЕЗЕНТУЄМО НОВЕ ВИДАННЯ

Альманах Полтавського державного педагогічного університету “Рідний край”: Систематичний покажчик змісту. 1999–2009 / Укладання і передмова Галини Білик. – Видання 2-е, доповнене. – Полтава: ПП Шевченко Р.В., 2009. – 120 с.

Книга пропонує систематизований за рубриками виклад змісту “Альманаху Полтавського державного педагогічного університету «Рідний край»”, презентованого читачам протягом першого десятиліття виходу видання у світ – 1999–2009 років. За цей час в альманасі було опубліковано близько 800 різного роду повідомлень, які належать перу майже півтисячі кореспондентів – письменників, учених, громадських діячів, краєзнавців, учителів, творчої молоді.

Тематичний аналіз дописів засвідчує концептуальну спадкоємність відомого сучасного часопису стосовно його історичного попередника – полтавського тижневика “Рідний Край” (1905–1916), започаткованого М. Дмитрієвим, Г. Григоренком, Панасом Мирним і тривалий час редагованого Оленою Пчілкою, що виявляється, зокрема, через широкий інформаційно-змістовий діапазон, увагу до національно-культурного, суспільно-громадського, науково-дослідницького гуманітарного простору України й увиразнюється актуальністю порушених проблем, а також високою ідейною та фаховою самовимогливістю редакційного колективу.

Для науковців, культурно-мистецьких і громадських діячів, журналістів, краєзнавців, учителів, студентів, бібліотечних працівників.